

Ruud Knaack*

Ekonomische hervormingen in China

Twoe stappen voorwaarts, één stap achterwaarts

Op 20 oktober 1984 werd op een plenaire zitting van het Centrale Comité van de Chinese Kommunistische Partij een *dokument* aangenomen, waarin een nieuwe ronde van economische hervormingen in de industrie werd aangekondigd. In een tijdsspanne van vijf jaar zouden de thans ingeslapen bedrijven tot een nieuw leven moeten worden gewekt. Hiertoe zou ook in de bedrijven het in de landbouw al met veel succes gehanteerde 'verantwoordelijkheids-systeem' moeten worden geïntroduceerd.

De hervormingen van 1984 lijken sterk op de in 1978 in de industrie gestarte politiek van heraanpassing, herstructurering, konsolidatie en verbetering van de nationale ekonomie. Deze politiek werd echter medio 1981 onderbroken.

In dit artikel wordt in de eerste plaats nagegaan, waarom eind 1984 in China de draad van ekonomische hervormingen weer is opgenomen. In de tweede plaats wordt geanalyseerd, waarom meer in het algemeen ekonomische hervormingen een langdurig historisch proces plegen te zijn, nu eens versneld, dan weer afgeremd en soms zelfs teruggedraaid. Ten slotte wordt getracht een aantal voorwaarden aan te geven waaraan voldaan moet zijn, willen hervormingen succesvol kunnen zijn.

1 Het Dokument

In het Dokument wordt een allesomvattende hervorming van de ekonomische struktuur en de instituties aangekondigd. Met name moeten de bedrijven worden bevrijd van de kontrole uitgeoefend door de staat en de partij. De reden hiervoor is dat de bedrijven in het van de Sovjet-Unie overgenomen centrale-planningssysteem ver beneden hun mogelijkheden opereren. Op grond van het Marxisme-Leninisme

* Wetenschappelijk hoofdmedewerker bij de vakgroep Mikro-ekonomie van de Universiteit van Amsterdam.

De auteur dankt Michael Ellman voor zijn waardevolle opmerkingen.

mocht worden verwacht dat de afschaffing van de partikuliere eigendom en de invoering van een planningssysteem een positief effect zouden hebben op de arbeidsproductiviteit en meer in het algemeen op de groei van de produktiekrachten. Deze groei bleef echter uit. De groei van de arbeidsproductiviteit in China is een van de kleinste in de wereld,¹ of zoals het Dokument stelt: "de basistegenstelling in een socialistische economie blijft die tussen de produktierelaties en de produktiekrachten, tussen de bovenbouw en de economische basis".² Met andere woorden: de na 1949 ontstane economische structuur hindert de ontwikkeling van de produktiekrachten. De grootste tekortkomingen ervan zijn: "een onvoldoende onderscheid tussen de functies van de overheid en de functies van de bedrijven: het onvoldoende gewicht toekennen aan de waardewet en de regulerende rol van de markt: egalitarisme in de verdeling, ten koste van het initiatief en de creativiteit van de bedrijven en de werkenden".³ Bovengenoemde tekortkomingen vloeien volgens het Dokument voornamelijk voort uit een, achteraf gezien, ideologische vergissing: men stelde namelijk het concept van de gemeenschapseigendom van de bedrijven gelijk aan dat van direkt beheer van de bedrijven door staatsorganen. "Zoals de Marxistische theorie en de praktijk van het socialisme echter hebben aangetoond, kan de eigendom behoorlijk worden gescheiden van de beheersmacht".⁴ In overeenstemming hiermee kan het socialistische systeem worden verbeterd en het initiatief en het enthousiasme in de industrie worden bevorderd door van de bedrijven van de staat onafhankelijke eenheden te maken, die verantwoordelijk zijn voor hun eigen winsten en verliezen, die als rechtspersoon kunnen optreden op basis van specifieke rechten en verplichtingen.

In dit nieuwe concept blijven staat en partij een belangrijke rol spelen op het gebied van het bepalen van de inhoud en de uitvoering van de economische plannen. Voor het bereiken van makro-economisch evenwicht zullen de overheidsorganen de bedrijven voortaan echter niet meer direkt leiden, maar eerder indirekt, hierbij slechts gebruik makend van economische instrumenten als begrotings-, belasting- en prijsbeleid. De Chinese economie blijft dus een geplande economie, maar het gebiedend karakter van de planning wordt verminderd ten gunste van indirekte planning. In feite staat het Dokument een soort tripartite gemengde economie voor ogen waarin centrale planning en vaste prijzen voor bepaalde basisgoederen worden gekombineerd met indirekte planning en variabele prijzen voor een

1. E. Dirksen, Chinese Industrial Productivity in an International Context, *World Development*, april 1983.
2. Decision of the Central Committee

of the Communist Party of China on Reform of the Economic Structure, *Beijing Review* 29-10-'84, V.
3. 'Decision', a.w., IV.
4. 'Decision', a.w., VI.

veelheid van industriële producten en consumptiegoederen, plus een vrije-marktproductie, de individuele economie, waarin de opbrengsten van de partikuliere stukjes grond worden verkocht en waarin men terecht kan voor kleinschalige dienstverlening als reparaties etcetera. In het Dokument worden de aangekondigde hervormingen niet in detail beschreven. Het is meer, zoals een begeleidend communiqué het omschrijft, een 'pragmatisch dokument', waarin de basisprincipes en de te voeren politiek worden gedefinieerd en waarin uitvoerig de noodzaak van economische hervormingen wordt uiteengezet. In het Dokument worden verder de te verwachten moeilijkheden met de uitvoering van de hervorming besproken. Het overdragen van economische macht, die nu bij de kaderleden berust, aan een nieuw te vormen contingent van managers zal een formidabel karwei zijn. Hierbij zullen naar verwachting vele fouten worden gemaakt. Echter, "we moeten geen scheiding aanbrengen in de kaderleden en de massa's door sommigen 'hervormers' te noemen en anderen 'konservatieven' (...). We moeten vertrouwen hebben in die kameraden die de ontwikkelingen een tijd niet kunnen volgen, in de overtuiging dat zij die dingen in de loop van de hervormingen beter leren begrijpen".⁵

2 Eerdere hervormingen

Wanneer wij de tekst van het Dokument vergelijken met het voorstel tot economische hervormingen van de toenmalige voorzitter Hua Guofeng op de Tweede Zitting van het Vijfde Nationale Volkskongres, dat in juni 1979 werd gehouden, dan zijn weinig verschillen zichtbaar. Het kongres nam het voorstel aan om de volgende drie jaren, te beginnen in 1979, te gebruiken voor een heraanpassing, herstructurering, konsolidering en verbetering van de nationale economie. Hua definieerde *heraanpassing* als een korrektie van de ernstige onevenwichtigheden in de makro-economische sfeer. Onder *herstructurering* verstond hij een hervorming van het mikro-economische management in overeenstemming met de economische wetten, onder *konsolidatie* een 'resoluut en efficiënt wakker schudden' van de bestaande ondernemingen. De verbetering van de nationale economie moest gericht zijn op een zo groot mogelijke stijging van het produktieniveau, de technologie en de kwaliteit van het management. Deze doelstellingen waren niet gelijkwaardig. Het accent lag allereerst op heraanpassing, in de tweede plaats op herstructurering.⁶

Deze herstructurering had ook betrekking op de industrie. Sinds oktober 1978 werd in een toenemend aantal bedrijven geëxperimenteerd met verschillende vormen van autonomie. In 1980

5. 'Decision', a.w., XV.

6. *Bijing Review*

waren hierbij circa 6600 bedrijven, 16 procent van het totale aantal staatsbedrijven, betrokken. Deze bedrijven produceerden echter wel meer dan 60 procent van de totale produktiewaarde en tekenden voor 70 procent van de totale winst.

Door het streven naar meer autonomie van de bedrijven veranderde de financiële relatie tussen de bedrijven en de staat. De bedrijven mochten een deel van de winst zelf houden. Sommige bedrijven kregen een vast percentage van de totale winst (gemiddeld ongeveer 9 procent). Het gedeelte van de winst dat de bedrijven zelf mochten besteden werd gestort in het bedrijfsfonds. Dit fonds kan voor verschillende doeleinden worden bestemd, voor een vernieuwing van het machinepark, voor sociale voorzieningen of voor door het bedrijf zelf te bepalen geldbonussen.

De bedrijven mochten ook zelf meer initiatief nemen met betrekking tot de produktie en verkoop van hun produkten. Wanneer zij aan de acht doelstellingen van het staatsplan voldeden, mochten aanvullende produktieplannen worden ontworpen in het licht van de marktvrage. Dit betekende tevens dat men meer vrijheid had om zelf de benodigde inputs te kopen. In Chongqing bijvoorbeeld kocht de Zhongnan-rubberfabriek 30 procent van de benodigde grondstoffen in door het tekenen van kontrakten met bedrijven in andere provincies.⁷ Ook vonden er veranderingen plaats op de arbeidsmarkt. In het traditionele arbeidsmarktsysteem, het systeem van de 'ijzeren rijstkom', wezen de arbeidsbureaus een arbeider naar eigen goeddunken een arbeidsplaats toe. Deze baan was voor het leven gegarandeerd. Mede door de snel toenemende werkloosheid in de steden was deze politiek niet meer houdbaar. Vanaf 1980 mochten mensen zelf een baan zoeken. Bovendien mochten ze, alleen of met anderen, een bedrijfje stichten. In deze 'individuele ekonomie' ging het voornamelijk om reparatiewerkzaamheden en detailhandel. Hoewel deze activiteiten nog maar een klein percentage vormden van de totale bouwproduktie, boden ze werk aan ongeveer de helft van de in totaal 20 miljoen werklozen, voornamelijk jongeren, die in de periode 1978-1980 aan werk werden geholpen.

Naast dit proces naar meer autonomie van de bedrijven vond er ook een depolitiseringsproces plaats. Tijdens de Kulturele Revolutie waren kaderleden verplicht een à twee dagen per week handarbeid te verrichten. Thans is de deelname van kaderleden op de werkvloer afhankelijk gemaakt van de vooruitgang met het 'eigenlijke' werk. Verder worden de groepsdiskussies beperkt en zoveel mogelijk ontdaan van enige politieke betekenis.⁸

6. *Beijing Review* 4-2-'80, 16.

7. Lin Zili, Initial Reforms in China's Economic Structure, *Social Sciences in China* 1980 (3), 175.

8. J. de Beus en R. Knaack, Ideologie en bedrijfsbestuur, in M. Ellman (red.), *De Chinese ekonomie*, Leiden/Antwerpen 1980, 31.

Beperkte resultaten

De veranderingen op mikroniveau moesten ook konsekventies hebben voor de verdeling tussen de economische sectoren (heraanpassing). Om de materiële prikkels meer inhoud te geven moest men de produktie van konsumptiegoederen vergroten ten nadele van investeringen. Daarnaast moesten de investeringsmiddelen meer aan de landbouw en de lichte industrie en minder aan de zware industrie worden toebedeeld.

Beperkte resultaten

De resultaten van de economische hervormingen waren niet onverdeeld gunstig. Weliswaar nam de industriële produktie in 1979 met ongeveer 8 procent toe, maar de industriële ontwikkeling was ongelijk over de bedrijfstakken verdeeld. Vooral de energiesektor bleef achter, de kolenproduktie nam toe met 2,8 procent en de olieproduktie met 2 procent. Ook het proces van heraanpassing verliep langzamer dan gepland. Weliswaar steeg het aandeel van de landbouw en de lichte industrie in de totale investeringen enigszins, maar de zware industrie kreeg nog steeds het leeuwedeel. Verder bleek het moeilijk het aandeel van de investeringen in het nationaal inkomen terug te dringen. In 1979 bedroeg dat aandeel nog steeds 33,6 procent, waardoor de economie oververhit bleef. Door de opstelling van de lagere autoriteiten en de bedrijven werd het 'bouwfront' onvoldoende teruggedrongen. Projekten die door de centrale autoriteiten werden geschrappt, werden door de lagere autoriteiten uit een zucht naar 'empire-building' toch doorgezet. Door op andere projekten te bezuinigen of door leningen af te sluiten, kregen de lokale autoriteiten de beschikking over de benodigde financiële middelen. Het is duidelijk dat in dit opzicht heraanpassing en herstrukturering met elkaar in strijd waren.

Het achterblijven van de lichte industrie had ernstige gevolgen. In de eerste plaats kwamen er onvoldoende konsumptiegoederen beschikbaar om te voldoen aan de als gevolg van de loonsverhoging in 1978-1979 gestegen koopkrachtige vraag. In de tweede plaats bleef het overheidsbudget verstoken van de broodnodige extra inkomsten. In 1979 waren de overheidsuitgaven drastisch gestegen. Voor een deel kwam dat door de oorlog met Vietnam, maar voor een ander deel werd die stijging veroorzaakt door het niet doorberekenen van de verhoogde aanschafprijzen van landbouwprodukten. Hierdoor stegen de overheidssubsidies op konsumptiegoederen van 7,8 miljard yuan tot 32 miljard yuan, zijnde 29 procent van alle overheidsuitgaven.⁹ Het uit dit alles resulterende begrotingstekort werd inflatoir gefinancierd. Dit leidde volgens officiële schattingen tot een stijging

van de staatswinkelprijzen van 6 procent in 1979. Het economisch beeld was in 1980 ongeveer hetzelfde als dat in 1979. Enige vooruitgang werd geboekt met de heraanpassingspolitiek: de lichte industrie nam met 17,3 procent toe en de zware industrie met 1,4 procent. De energiesektor bleef echter nog verder achter. De produktie daalde zelfs met 2,9 procent. Ook bleef het aandeel van de investeringen in het nationaal inkomen nog steeds boven de 30 procent. De onevenwichtigheid in de economie uitte zich wederom in een gigantisch begrotingstekort van 12 miljard yuan. Dit was weliswaar lager dan het tekort in 1979, maar hoger dan het geplande tekort van 8 miljard yuan. Dit leidde ook in 1980 tot een stijging van de prijzen in de staatswinkels van gemiddeld 8 procent, waarbij de voedselprijzen van niet-granen met 13,8 procent stegen.

Beleidsombuigen

De noodzaak om iets te doen aan de makro-economische onevenwichtigheden en het begrotingstekort werd voor het eerst uitgesproken tijdens een werkvergadering van het Centrale Comité in december 1980 en geëxpliciteerd tijdens een vergadering van het Dagelijkse Bestuur van het Volkskongres in februari 1981, toen vice-premier Yao Yilin een tussentijdse begroting voor 1981 presenteerde. Deze begroting voorzag in een grondige herziening van de in 1980 goedgekeurde begroting voor 1981. In de eerste plaats werden naast de investeringsuitgaven ook de defensie-uitgaven teruggebracht. De investeringsuitgaven daalden van 55 miljard yuan naar 30 miljard yuan. Het begrotingstekort voor 1981 werd vastgesteld op 5,3 miljard yuan.

Om te voorkomen dat het korten van de investeringen wederom zou worden doorkruist door initiatieven van de lagere autoriteiten kwam men in februari 1981 gedeeltelijk terug op de hervormingsmaatregelen van december 1978. Niet alleen werd het aantal bedrijven dat aan de hervormingen meedeed, bevroren op 6600, maar ook werd een deel van hun autonome beslissingsbevoegdheden teruggelegd bij de centrale autoriteiten. Deze recentralisatie van beslissingsmacht had — zoals gezegd — voor een belangrijk deel betrekking op de investeringen. De investeringen in de provincies, autonome regio's en stedelijke agglomeraties moesten voortaan door de Staats-Planningskommissie worden goedgekeurd. Dit orgaan controleerde en beheerde vanaf 1981 alle fondsen waaruit investeringen werden gefinancierd. Vanaf 1981 werd de heraanpassing in feite de centrale doelstelling van de economische politiek.

Het vraagstuk hoe de industrie efficiënter kon functioneren zonder dat dat zou leiden tot makro-economische onevenwichtigheden werd opnieuw besproken op de Vierde Zitting van het Vijfde Nationale Volkskongres in december 1981. De nadruk lag nu niet op hervormingen als voorwaarde voor efficiënter produceren, maar op de

noodzaak de bestaande bedrijven te consolideren. De bedrijven moesten resoluut worden wakker geschud: de financiële discipline en de arbeidsdiscipline van de bestaande bedrijven moesten worden hersteld. Deze koersverandering werd door Premier Zhao Ziyang geformaliseerd in tien principes van de economie in de nabije toekomst.¹⁰

3 Gunstige ontwikkelingen

Reeds in 1981 beweerde de Chinese leiding dat de afzwakking van de economische hervormingen in 1981 maar van tijdelijke aard zou zijn. Op het moment dat de economie weer in evenwicht zou zijn, zou het proces van decentralisatie weer worden voortgezet.¹¹ Deze bewering is dus in oktober 1984 waargemaakt. Dat kon ook, omdat de economie zich op een aantal terreinen in de periode 1981-1984 zeer gunstig ontwikkelde. Hierbij valt met name te denken aan de landbouw, het investeringsfront en de buitenlandse handel.

De landbouw

Ongeveer 80 procent van de huidige Chinese bevolking van 1 miljard zielen woont op het platteland. Tot 1979 was de kommune de basisorganisatievorm in de landbouw. De communes waren ontstaan in 1958, aan het eind van een kollektivisatieproces. Hoewel de landbouw sinds 1962 formeel als 'fundering' van de gehele economie werd gezien, werd hij in de praktijk achtergesteld bij de industrie. Dat kwam onder andere tot uitdrukking in lage aankoop-prijzen van de verplichte leveranties aan de staat, in een gering percentage van de totale investeringen dat voor de landbouw werd bestemd en een gemiddeld inkomen in de landbouw dat meer dan twee keer zo laag was als dat in de industrie.¹² Teneinde een trek naar de steden te voorkomen, werd het de boeren door middel van een pasjessysteem eenvoudig onmogelijk gemaakt zich in de stad te vestigen. In de jaren zeventig hebben diverse westerse auteurs gesuggereerd dat de inkomensverschillen tussen stad en platteland sinds de jaren vijftig kleiner zijn geworden. In de werkelijkheid echter heeft het omgekeerde plaats gevonden. Steeg de consumptie per hoofd in de landbouw in de periode 1957-1979 gemiddeld met ongeveer 40 procent, in de steden steeg de consumptie per hoofd in dezelfde periode gemiddeld met zo'n 70 procent.¹³ Deze stijging van

10. Voor een uitgebreide beschrijving van Zhao Ziyang's tien principes: R. Knaack, China's nieuwe tien geboden. *Economisch-Statistische Berichten* 26-5-'82.

11. *Beijing Review* 5-1-'85.

12. P. Nolan en G. White,

Distribution and Development in China, *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 13 (3), 6.

13. P. Nolan, De-collectivisation of agriculture in China, *Cambridge Journal of Economics*, sept./dec. 1983, tabel 8.

de gemiddelde konsumptie in de landbouw werd voornamelijk veroorzaakt door een stijging van het aantal duurzame consumptiegoederen per hoofd. De voedselkonsumptie per hoofd veranderde daarentegen weinig.¹⁴ Dit laatste werd veroorzaakt door een opsoupering van de stijging van de graanproduktie van 2,2-2,5 procent per jaar door een gemiddelde bevolkingsgroei in die periode van meer dan 2 procent.

Deze stijging van de graanproduktie van 2,2-2,5 procent per jaar was mogelijk gemaakt door een extra inzet van grondstoffen. In de periode 1957-1977 nam het gebruik van drainage- en irrigatieinstallaties met 27,1 procent en het gebruik van tractoren met 30 procent toe.¹⁵ Hoewel de in personen gemeten arbeidsproductiviteit ongeveer gelijk bleef, daalde de opbrengst per arbeidsdag tussen 1960 en 1977 echter met ongeveer 30 procent.¹⁶ Dat wil zeggen: de Chinese boeren moesten harder werken om een gelijkblijvende produktie per arbeider te kunnen bewerkstelligen. Er was duidelijk sprake van afnemende meeropbrengsten in de landbouw.

Na de bijeenkomst van het Centrale Comité in december 1978 werd de koers omgebogen. Men legde de nadruk op een stijging van de arbeidsproductiviteit in de landbouw. Daartoe werd de economische politiek ten aanzien van de landbouw en de economische structuur van de landbouw gewijzigd.

De wijziging in de economische politiek had betrekking op drie terreinen. In de eerste plaats moest het produktieassortiment gevarieerder worden. Naast de produktie van graan stimuleerde de politieke leiding het verbouwen van gewassen als katoen, thee, suikerriet, groenten, alsmede de teelt van pluim- en kleinvee. In de tweede plaats verbeterde men de ruilrelatie tussen de landbouw en de industrie door de aankooprijzen van landbouwproduktie drastisch te verhogen. In 1979 en 1980 stegen de aankooprijzen van landbouwprodukten respectievelijk met 22,1 en 7,1 procent, terwijl de prijzen van industrieproducten die aan de landbouw werden verkocht slechts met 4,4 procent stegen. In de derde plaats werd het aandeel van de landbouwinvesteringen in het totaal aan investeringen vergroot van 11 procent in 1978 tot 18 procent in 1981.

De wijziging in de economische structuur had betrekking op het managements- en verdelingssysteem in de landbouw en verliep in een aantal stappen. Eerst werden in een aantal 'achtergebleven' gebieden de produktietaken kontraktueel uitbesteed aan kleine werkgroepen. Deze werkgroepen hadden een grote mate van onafhankelijkheid in het bepalen van de onderlinge werkverdeling, alsmede de wijze waarop

14. P. Nolan, a.w., tabel 9.
15. V. Lippit, *The people's communes and China's new*

development strategy, Bulletin of Concerned Asian Scholars 13 (3), 23.
16. V. Lippit, a.w., 23.

de nettoproductie over de leden van de werkgroep moest worden verdeeld. Tot september 1980 was dit de enige officieel toegestane vorm van het verantwoordelijkheidssysteem. Daarna breidde het verantwoordelijkheidssysteem zich meer en meer uit, ook naar de 'rijkere' en vooruitstrevender gebieden. Ook binnen het verantwoordelijkheidssysteem vonden verschuivingen plaats. Had in januari 1980 de meerderheid van de contracten nog betrekking op een uitbesteding van taken aan werkgroepen, in oktober 1981 was dit nog maar 15 procent en bestond het merendeel van de contracten uit een toewijzing van land aan families en individuen.¹⁷ Deze verschuivingen werden pas ex-post door de overheid gesanktionerd. Aansluitend op het nieuwe verantwoordelijkheidssysteem ontstonden nieuwe organisatievormen. In de zogenaamde 'gespecialiseerde huishoudingen' legt men zich toe op de productie van louter op de markt verhandelbare goederen. De gespecialiseerde huishoudingen kunnen zich toeleggen op de productie van landbouwproducten, maar maar ook op industriële activiteiten als transport of het onderhoud van machines. In 1983 maakten de gespecialiseerde huishoudingen al meer dan 13 procent van de boerenfamilies uit.¹⁸ De gespecialiseerde huishoudingen kunnen zich ook aaneensluiten tot 'associaties'. Dit zijn van de staat onafhankelijke coöperatieve ondernemingen, die zelf verantwoordelijk zijn voor hun winsten en verliezen. Zij hebben een zeer grote mate van autonomie. Het is de bedoeling dat deze nieuwe organisatievormen een belangrijk deel van de verborgen werkloosheid in de landbouw, die naar schatting 40 procent bedraagt, opvangen.

De landbouwproductie na 1978 staat in schril contrast met die van voor 1978. De productie van een groot aantal producten nam na 1978 veel sneller toe dan daarvoor (zie tabel 1).

tabel 1

Productiegroei van een aantal belangrijke landbouwproducten

produkt	productie (milj. ton) in			gem. groeivoet per jaar in	
	1964/'66	1979	1983	1964-'75	1978-'83
graan	199	305	387	3,6	4,9
katoen	2,03	2,17	4,5	2,2	15,7
oliehoudende gewassen	3,50	5,22	10,5	2,5	15,0
vlees	5,51	8,56	14,0	3,8	10,3

Bron: P. Nolan, De-collectivisation of agriculture in China, *Cambridge Journal of Economics*, Sept/Dec. 1983, tabel 5; *Beijing Review*, 28-4-1984; eigen berekeningen.

17. A. Watson, Agriculture looks for 'Shoes that Fit': The Production Responsibility System and its Implications, *World Development* 11 (8).

18. Zhou Qiren en Du Ying, Specialized Households: a Preliminary Study, *Social Sciences in China*, sept. 1984, 61.

Uit deze tabel kan worden opgemaakt dat de veranderingen in de economische politiek en structuur na 1978 leidden tot een enorme verbetering van de statische efficiency in de Chinese landbouw. De verhoogde aankooprijzen van landbouwprodukten plus de verbetering van de statische efficiency hadden een zeer gunstig effect op de inkomensontwikkeling in de landbouw. In reële termen steeg het inkomen van de boeren in de periode 1978-1982 met 67,4 procent, terwijl het reële inkomen van de arbeiders in de steden als gevolg van de inflatie nauwelijks toenam.¹⁹ De stijging van het inkomen van de boeren wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door een stijging van de inkomsten uit privé-activiteiten, die verdrievoudigden in de periode 1979-1981. Daardoor steeg het deel van het totale inkomen verkregen uit privé-activiteiten van ongeveer 30 procent in 1979 tot 42 procent in 1981.²⁰

Beperking van het 'investeringsfront'

In paragraaf 2 is al uiteengezet dat een van de voornaamste redenen voor het niet slagen van de heraanpassingspolitiek gelegen was in het feit dat het korten op de investeringen door de centrale overheid meer dan volledig werd gekompenseerd door de lagere overheden en de bedrijven, waardoor de totale investeringen in 1979 en 1980 niet daalden maar juist toenamen. Deze extra investeringen werden door de lagere overheid en de bedrijven gefinancierd uit extra-budgetaire fondsen en uit leningen bij de bank. In de literatuur is wel eens gesuggereerd dat het fenomeen van ongeplande investeringen het logische gevolg was van de economische hervormingen van 1978, namelijk van de grotere autonomie van de bedrijven en de veranderde financiële verhouding tussen centrale overheid en lagere overheid. Deze hervormingen hebben het probleem van de ongeplande investeringen misschien wel verergerd, maar het probleem bestond al lang voor de hervormingen.²¹

De ongeplande investeringen vloeien eerder voort uit de decentralisatie van bevoegdheden van de centrale overheid naar de lagere overheid tijdens de Grote Sprong Voorwaarts. In 1958 werd de overgrote meerderheid van de bedrijven geplaatst onder de verantwoordelijkheid van de regionale en de lokale overheden. Tegelijkertijd werd een aantal kollektieve bedrijven veranderd in staatsbedrijven, die ook door de lokale overheid werden beheerd. Deze maatregelen hadden grote gevolgen voor de financiële verhouding tussen de bedrijven en de staat. Werden voor 1958 alle winsten en verliezen overgeboekt op het staats-

19. L. Travers, Post-1978 Rural Economic Policy and Peasant Income in China, *China Quarterly*, juni 1984, tabel 4.

20. E. Platte, The Private Sector in China's Agriculture: an Appraisal

of Recent Changes, *The Australian Journal of Chinese Affairs* 10, 91.

21. A. Donnithorne, Control of Investment in China, *The Australian Journal of Chinese Affairs* 7, 174.

budget, na 1958 gold dat maar voor 40 procent van de winsten en werd de overige 60 procent van de winsten van de onder de verantwoordelijkheid van de lagere overheid geplaatste bedrijven geboekt op budgetaire en extra-budgetaire fondsen van die lagere overheden. Met name de 60 procent winst van de voormalige koöperatieve bedrijven die onder de verantwoordelijkheid van de lokale overheid waren geplaatst, werd gestort in een extra-budgetair fonds, dat geheel naar eigen goeddunken door de lokale overheid kon worden gebruikt. Het zijn met name deze extra-budgetaire fondsen, die naar schatting 20 procent van de voor de lokale overheid beschikbare fondsen uitmaken, waaruit de ongeplande investeringen zijn gefinancierd.²²

Het is duidelijk dat een politiek die gericht is op het terugdringen van de ongeplande investeringen, zich moet richten op de financiële verhouding tussen de centrale en de lagere overheid. Deze verhouding is dan ook na 1981 weer gecentraliseerd. In de eerste plaats probeerde de centrale overheid de bij de lagere overheid aanwezige financiële middelen af te romen door het uitgeven van schatkistpapier ten bedrage van 5 miljard yuan en door het plaatsen van verplichte leningen ten bedrage van 8 miljard yuan.²³ In de tweede plaats werd per 1 juni 1983 het winstdelingssysteem veranderd. Voortaan moesten bedrijven 55 procent van hun winsten aan het staatsbudget afstaan in de vorm van een inkomstenbelasting.²⁴ Daarnaast mochten ze 16 procent van de totale winst zelf besteden. Dit betekende dat de afdrachten aan de lagere overheid werd teruggebracht tot ongeveer 29 procent van de totale winst.

Deze financiële hervorming bleek slechts een eerste stap te zijn op weg naar centralisatie van de financiële verhouding tussen centrale en lagere overheid. Per 1 januari 1985 werd een tweede stap gezet. De resterende winstoverdracht van 29 procent van de totale winst werd vervangen door een stelsel van nieuwe belastingen, te weten een belasting op de toegevoegde waarde, een kapitaalbelasting en diverse lokale belastingen.²⁵ Hiermee is in feite de situatie van voor 1958, waarbij het grootste deel van de bedrijfswinsten in het staatsbudget vloeide, hersteld.

Uit tabel 2 blijkt dat de heraanpassingspolitiek van begin 1981 duidelijk zijn sporen naliet op de economische resultaten van 1981. De drastische daling van de investeringsuitgaven leidde ertoe dat de produktie van de zware industrie in de eerste helft van 1981 daalde met 8,2 procent. In de tweede helft van 1981 groeide het besef dat het heraanpassingsprogramma van Yao Yilin te drastisch was geweest. Men verhoogde de centrale investeringsuitgaven voor 1981 van 30 naar

22. V. Shue, *Beyond the Budget, Modern China* april 1984, 161.
23. *Beijing Review* 16-3-'81.

24. *Beijing Review* 23-5-'83.
25. *Far Eastern Economic Review* 13-12-'84, 69.

Groecijfers van de Chinese industrie, 1978-1984

tabel 2

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
totale industrie, waarvan	13,5	8,1	8,6	4,1	7,7	10,5	14,0
- zware industrie	15,6	7,7	1,4	-4,7	9,9	12,4	14,2
- lichte industrie	11,1	9,6	17,3	14,1	5,1	8,7	13,4

Bron: R. Knaack, China's nieuwe tien geboden, *ESB* 26-5-'82; *Beijing Review* 9-5-'83, 20-2-'84, 11-3-'85.

39 miljard yuan. Daarnaast investeerde de lagere overheid nog eens 3,8 miljard yuan ongepland. Als gevolg van dit alles bleef de daling van de zware industrie over het hele jaar 1981 beperkt tot 4,7 procent. Het herstel van de zware industrie zette zich ook in 1982 en 1983 voort. Ook in deze jaren werd dit voor een belangrijk deel veroorzaakt door ongeplande investeringsuitgaven door de lagere overheid. In 1982 en 1983 bedroegen de ongeplande investeringsuitgaven respectievelijk 10 en 8,7 miljard yuan op een totaal aan investeringsuitgaven van respectievelijk 54,5 en 59,4 miljard yuan.²⁶ Deze bevoordeling van de zware industrie lijkt een halt te zijn toegeroepen door de hervorming van het winstdelingssysteem in juni 1983. In 1984 liepen de groecijfers van de zware en de lichte industrie al weer min of meer in de pas.

De buitenlandse handel

De buitenlandse handel van China is in verhouding tot het nationaal inkomen altijd klein geweest. In 1978 bedroeg de buitenlandse handel ongeveer 6 procent van het nationaal inkomen. Dat percentage was bijvoorbeeld nog lager dan dat voor de Sovjet-Unie, waar het ongeveer 8 procent bedroeg.²⁷ China handelt voornamelijk met de niet-kommunistische landen;²⁸ daarvan ging 21,4 procent naar Japan, 13,5 procent naar West-Europa en 32 procent naar Zuidoost-Azië, waarvan 22,5 procent alleen al naar Hong Kong.

In 1978 startte China een soort mini-Grote Sprong Voorwaarts, waarbij de regering zich verplichtte tot de aankoop van technologische kennis ten bedrage van 27 miljard dollar.²⁹ De Sprong Voorwaarts ging echter veel te snel. De landbouwsector en de grond- en

26. *Beijing Review* 4-4-'83, 22; 28-5-'84, 18.

27. T. Canon, Foreign investment and trade: origins of the modernization policy, in Feughtwang Hussain (red.), *The Chinese Economic Reforms*, Kent 1983, 300; P. Boot, *De Sovjet-Unie en Oost-Europa*, Amsterdam 1983, 82.

28. J. Davie en D. Carver, China's International Trade and Finance, *Joint Economic Committee*, Washington 1982, 42.

29. Voor een beschrijving van de mini-Grote Sprong Voorwaarts: R. Knaack, *Economic Reform in China*, *The ACES-Bulletin*, Summer 1981.

brandstoffenindustrie werden een 'bottleneck'. Bedrijven raakten verstoken van de benodigde inputs, waardoor er een stagnatie ontstond in de produktie van exportgoederen die nodig waren om de snel gestegen import te financieren. In 1978 was het tekort op de betalingsbalans ongeveer 250 miljoen dollar. In 1979 was het tekort al 2 miljard dollar (zie tabel 3).

tabel 3

China's handelsbalans 1979-1982 (mrd \$)

	1979	1980	1981	1982
wereld	- 2,0	- 1,3	1,6	4,6
kommunistische landen		- 0,1	- 0,1	- 0,4
kapitalistische landen		- 6,3	- 5,9	- 2,6
ontwikkelingslanden		5,1	7,6	7,6

Bron: *World Economic Survey* 1984, 58.

De Chinese autoriteiten reageerden nogal paniekerig op deze ontwikkelingen. In 1979 werden handelskontrakten met Japan voor de levering van complete fabrieken ter waarde van 2,6 miljard dollar opgeschort. Na de eerste paniekrekties werd het beleid inzake de buitenlandse handel evenwichtiger. Men streefde ernaar de export te vergroten en ook op andere manieren vreemde valuta te verkrijgen. Zo werden leningen in het buitenland afgesloten, het toerisme bevorderd, nieuwe 'ekonomische zones' opgezet en het aangaan van 'joint-ventures' mogelijk gemaakt.

In de periode 1979-1981 werd een groot aantal leningen in het buitenland afgesloten. Zo werd in de periode 1979-1980 door de Japanse Export- en Importbank een lening van 1,5 miljard dollar verstrekt tegen een rente van 6,25 procent en door andere landen leningen met een totaal van 12,7 miljard dollar.³⁰ Een groot gedeelte van het geld werd als gevolg van de heraanpassingspolitiek niet gebruikt. Derhalve waren de gemaakte schulden vrij gering: eind 1981 bedroegen de schulden 3 miljard dollar, eind 1982 3,8 miljard dollar en eind 1983 3 miljard dollar. De officiële reserve aan vreemde valuta bedroeg eind september 1983 14 miljard dollar.³¹

In 1978 bezochten ongeveer 100.000 toeristen China. Daarnaast brachten 600.000 in het buitenland wonende Chinezen een bezoek aan het land. Dit aantal was even groot als het totaal aantal toeristen dat in de voorafgaande veertien jaar China had bezocht. In 1983 echter waren de inkomsten uit toerisme veertien keer zo groot als in 1978 (1860 miljoen yuan).³²

In augustus 1980 werd tot de oprichting van vier ekonomische zones

30. *Beijing Review* 20-4-'81.

31. *The Asian Wall Street Journal*

12-12-'83; 5-5-'84.

32. *Beijing Review* 8-10-'84.

besloten. Alle vier zones grenzen aan gebieden die men als bezet beschouwt. Shenzhen, de grootste van de vier, grenst aan Hong Kong, Zhuhai aan Macao, terwijl Xiamen en Shantou niet ver verwijderd liggen van Taiwan. De in de economische zones opgezette bedrijven zijn vaak joint-ventures. De buitenlandse bedrijven brengen vreemde valuta, geavanceerde technologie en machines in; China de arbeid, de infrastructuur en de benodigde inputs. Sinds 1979 is er meer dan 8 miljard dollar aan directe buitenlandse investeringen in China gedaan.³³ Naast de zones bestaan er ook een veertiental 'kuststeden', waarin het ook is toegestaan joint-ventures op te zetten. De eerste die geopend werd was Guangzhou (Kanton). Tussen 1979 en 1984 is er 1,1 miljard dollar in Guangzhou geïnvesteerd. Eind 1983 heeft de Chinese partijleiding besloten tot het aanwijzen van nieuwe 'groeipolen'. De eerste ligt in de Yangze-delta met Shanghai als centrum, de tweede ligt in het Noordwesten. De gevoerde buitenlandse-handelspolitiek, die vanaf 1981 weer ten dele was gecentraliseerd, is duidelijk een succes geweest. Sinds 1981 vertoont de handelsbalans weer een overschot. Aldus vormt momenteel de handelsbalans geen beperkende voorwaarde voor een nieuwe ronde van economische hervormingen.

4 Evaluatie

De gebeurtenissen in China na de dood van Mao Zedong lijken Kornai's mening te bevestigen dat een economische hervorming een langdurig historisch proces is, dat zo nu en dan wordt versneld, zo nu en dan wordt afgeremd en zelfs zo nu en dan wordt teruggedraaid.³⁴ Uit dit proces kunnen enige algemene conclusies worden getrokken over de mogelijkheid van economische hervormingen in staatsocialistische landen. Om een en ander in perspectief te zetten is het goed daarbij ter vergelijking ook de ervaringen in een ander land in de beschouwing te betrekken. Daarvoor is hier *Hongarije* gekozen. Willen economische hervormingen enige kans van slagen hebben, dan zal aan ten minste zes voorwaarden moeten zijn voldaan.

1. In de eerste plaats is het duidelijk dat de nieuwe ronde van hervormingen in de industrie geïnspireerd is door het succes van de hervormingen in de landbouw. Dat wordt door de Chinese autoriteiten zelf erkend.³⁵ Het geslaagde proces van dekollektisatie heeft geleid tot een enorme stijging van de landbouwproductie die voor een belangrijk deel mogelijk is geworden door een stijging van de arbeids-

33. *Beijing Review* 19-11-'84.

34. J. Kornai, Comments on the Recent State and the Prospects of the Hungarian Economic Reform,

Journal of Comparative Economics 1983 (7), 225.

35. 'Decision', a.w., III.

produktiviteit. Daardoor zijn bijvoorbeeld graan en katoen voor het eerst sinds dertig jaar niet meer op de bon. Deze gunstige ontwikkelingen in de landbouw hebben natuurlijk een positieve uitwerking op de ontwikkelingen in de industrie. Het ruim voorradig zijn in de steden van consumptiegoederen, waaronder landbouwprodukten, is een voorwaarde voor het kunnen hanteren van geldprikkelers, omdat geldprikkelers alleen maar zin hebben als je met dat geld ook iets kunt kopen. Daarnaast hebben de gunstige ontwikkelingen in de landbouw een positief effect op de betalingsbalans. Door de binnenlandse graanoverschotten kunnen de Chinese graanimporten worden beperkt. De daardoor uitgespaarde deviezen kunnen dan worden gebruikt voor de import van machines en technologie.

De succesvolle landbouwhervorming heeft tevens de politieke leiding aan de benodigde legitimiteit geholpen om de in de praktijk gebleken veel moeilijker door te voeren hervorming in de industrie door te zetten. Dat hervormingen in de landbouw veel snellere resultaten opleveren dan hervormingen in de industrie wordt ook gedemonstreerd door de hervormingen in Hongarije. In Hongarije vonden vanaf 1 januari 1968 hervormingen plaats in zowel de industrie als de landbouw, die voor een belangrijk deel zijn te vergelijken met die in China. Zo werd bijvoorbeeld ook in Hongarije de rol van de particuliere landbouw vergroot. Ook in Hongarije zijn de resultaten van de hervormingen in de landbouw bevredigender dan die in de industrie. In bijvoorbeeld de periode 1981-1983 daalde de groeivoet van het geproduceerde nationaal inkomen van 2,5 procent in 1981 tot 0,5 procent in 1983. In deze periode was het gemiddeld groeicijfer het laagste van alle Oosteuropese landen, op dat van Polen na.³⁶ Ook de schuldenpositie verbeterde in deze periode nauwelijks. Dat lag echter niet aan de landbouw. In de periode 1981-1983 groeide de landbouwsector met gemiddeld 3 procent per jaar, leverde deze sektor 23 procent van de export en verdiende hij eenderde van de inkomsten aan konvertibele valuta, terwijl het aandeel van de landbouw in de brutoproduktie maar 15 procent was.³⁷

Uit het bovenstaande kan worden gekonkludeerd dat aan een hervorming in de industrie een hervorming in de landbouw vooraf moet gaan. Niet alleen levert een succesvolle landbouwhervorming de benodigde inputs aan de industrie voor haar ontwikkeling, maar tevens verstrekt zij de politieke leiding de legitimatie die nodig is om een veel problematischer hervorming in de industrie tot een goed einde te kunnen brengen.

36. P. Boot, Economische stagnatie in Oost-Europa?, *Economisch-Statistische Berichten* 2-5-'84, 402.

37. N. Swain, Hungary's agricultural

system, in P. Hare, H. Radice en N. Swain (red.), *Hungary, a Decade of Economic Reform*, Londen 1981, tabel 10.1.

2. In de tweede plaats moeten de hervormingen in de staatssector gepaard gaan met een stimulering van de particuliere sektor, de 'individuele' economie. Aangezien de staatssector onvoldoende rekening houdt met de belangen van de konsumenten (met name de dienstensektor is onvoldoende ontwikkeld), ontstaat er een speelruimte voor de particuliere sektor om in deze leemte te voorzien. In China wordt de laatste tijd een tolerante politiek gevoerd ten aanzien van de particuliere sektor. Momenteel produceert de particuliere landbouwsektor ongeveer 20 procent van de totale landbouwproduktie. In de industrie en de dienstensektor werkten in 1983 ongeveer 7,5 miljoen mensen 'individueel', waarvan 2,1 miljoen in de steden, overeenkomend met 2 procent van de stedelijke beroepsbevolking.³⁸ Deze mensen zijn in belangrijke mate werkzaam in de kleinhandel. Van de Oosteuropese landen is de particuliere sektor in Hongarije het meest ontwikkeld. In Hongarije wordt momenteel 16-18 procent van het totaal aantal gewerkte uren in de particuliere sektor besteed.³⁹ De particuliere landbouwsektor is verantwoordelijk voor ongeveer 40 procent van de totale landbouwproduktie.⁴⁰ In de bouw wordt 40 procent van de nieuw opgeleverde appartementen door de bevolking zelf gebouwd.⁴¹ Het belang van de ontwikkeling van de particuliere sektor mag niet worden onderschat. Het succes van een hervorming voor de bevolking wordt niet alleen bepaald door eventueel hogere groeicijfers in de officiële economie, maar veel meer door de toegenomen leefbaarheid van de samenleving. Gegeven de slechte economische resultaten in Hongarije in de jaren tachtig, kan het nog steeds bestaande krediet van de hervormingen onder de bevolking alleen aan deze laatste faktor worden toegeschreven.

3. De politieke leiding moet sterk genoeg zijn om de hervorming in juiste banen te leiden en niet in paniek te raken als de hervorming niet ogenblikkelijk vruchten begint af te werpen. Zoals gezegd is de politieke positie van de hervormers door het succes van de landbouwhervorming en de liberale houding jegens de 'individuele' economie duidelijk verbeterd. In 1978 werden de hervormingen nog uitgewerkt door de tamelijk orthodoxe ekonoom Chen Yun. Tevens moest men na 1978 nog een politieke prijs voor de hervormingen aan het leger betalen op het gebied van de ideologie. Zo verdwenen de muurkranten uit het straatbeeld en werden diverse campagnes gestart tegen de 'geestelijke vervuiling' van de Chinese samenleving. Vandaag de dag echter wordt China geleid door een triumviraat van hervormers, waarvan naast Deng Xiaoping ook premier Zhao Ziyang en voorzitter Hu Yaobang deel uitmaken. Verder is na de 'strafexpeditie' tegen Vietnam, deels ook als gevolg van de steeds bredere steun voor het

38. *Beijing Review* 13-8-'84, 25.
39. J. Kornai, a.w., 240.

40. N. Swain, a.w., tabel 10.7.
41. J. Kornai, a.w., 238.

nieuwe overheidsbeleid, het politieke gewicht van het leger afgenomen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het recente besluit het staande leger van 4,3 miljoen personen met 1 miljoen in te krimpen en de loodzware top te stroomlijnen en te verjongen.

4. In paragraaf 2 hebben wij gezien dat in het begin van 1981 de hervormingen in de industrie werden teruggedraaid als gevolg van makro-ekonomische onevenwichtigheden. Gekonkludeerd kan dus worden dat de hervorming consistent moet zijn wat betreft het makro-ekonomisch aspekt ervan. Dit betekent, in de woorden van Kornai, dat de centrale autoriteiten een harmonieuze en geen overhaaste ekonomische groei moeten nastreven.⁴² Grondstoffen en andere voor de produktie benodigde middelen moeten beschikbaar zijn, anders heeft de autonomie van de bedrijven geen betekenis. Te grote investeringsplannen zetten de ekonomie onder een te zware druk. Meer in het algemeen vereist een harmonieuze groei dat het investeringsfront wordt gekortwiekend en het aandeel van de zware industrie wordt verminderd ten gunste van de lichte industrie en de landbouw.

Met betrekking tot deze voorwaarde zijn er in China lichte vorderingen gemaakt. Het investeringsaandeel daalde van ongeveer 35 procent in 1978 naar 30 procent in 1984, terwijl het aandeel van de lichte industrie steeg van 43,5 procent in 1979 naar 48,1 procent in 1984. Bij dit laatste cijfer moet echter wel worden bedacht, dat het aandeel van de lichte industrie in 1981 nog boven de vijftig procent lag.

5. Een ekonomische hervorming moet ook consistent zijn wat betreft haar mikro-ekonomisch aspekt. Wil de winstvoet kunnen worden gebruikt als betrouwbaar richtsnoer voor het funktionieren van de bedrijven, dan zullen de institutionele startvoorwaarden van alle bedrijven dezelfde moeten zijn. Hiertoe moet de prijsstruktuur worden gewijzigd en zullen nieuwe categorieën, als interest voor het gebruikte kapitaal, in de kostprijsberekening moeten worden opgenomen. Ook met betrekking tot deze voorwaarde heeft China enige, maar nog niet voldoende vooruitgang geboekt. Sinds de jaren vijftig waren vele prijzen niet veranderd. Met name de prijzen voor energie en grondstoffen waren te laag. Eind 1982 werd in China in navolging van Hongarije een tripartite prijssysteem geïntroduceerd. Voor basisgoederen bestaan vaste prijzen, maar daarnaast wordt een veelheid van goederen flexibel geprijsd – bedrijven mogen binnen een marge van 20 procent onderhandelen over de verkoopprijzen – terwijl voor vele landbouwprodukten en diensten vrije prijzen bestaan. Duizenden produkten worden momenteel geheel of gedeeltelijk buiten

het plan om geproduceerd en verkocht tegen flexibele of vrije prijzen. Daarnaast gelden er nog steeds vaste prijzen voor basisgoederen als graan en katoen. De prijzen die de staat momenteel voor deze goederen aan de boeren betaalt, zijn redelijk, maar de prijzen die de staat rekent bij verkoop aan de stedelijke konsument zijn nog steeds te laag. Dat betekent een subsidiëring die – gegeven de snelle stijging van de landbouwproductie – leidt tot een enorme aanslag op de overheidsbegroting. Mede om deze reden zijn in het begin van 1985 de prijzen van vele landbouwprodukten, met name die van vlees en vis, verhoogd.

6. Economische hervormingen moeten gepaard gaan met institutionele hervormingen. De introductie van economische prikkels heeft geen enkele zin, wanneer de oude machtsverhouding tussen de bedrijven en de ministeries niet wordt veranderd. Zo zijn bijna alle experts het erover eens dat een belangrijke reden voor de tegenvallende resultaten van de Hongaarse hervormingen in de jaren zeventig de afwezigheid van institutionele hervormingen was.⁴³ In China hebben institutionele hervormingen na 1978 nauwelijks plaatsgevonden. Wel wordt er op kleine schaal geëxperimenteerd met een systeem waarbij de centrale allokatie van materialen wordt vervangen door marktallokatie, waarbij de groothandel een belangrijke rol speelt. Zo werd in januari 1984 in Chongqing een handelscentrum voor industriële produkten geopend. In dit permanente handelscentrum wordt een veelheid van goederen verhandeld, met inbegrip van machines en werktuigen, chemische produkten en grondstoffen. Vonden er in de machtsverhouding tussen de bedrijven en de overheid, de 'bovenbouw', weinig veranderingen plaats, de machtsverhoudingen binnen de bovenbouw veranderden als gevolg van de hervormingen in de financiële sfeer wel. De afschaffing van het winstdelingssysteem leidde tot een centralisatie van de financiële verhouding tussen de lagere en de centrale overheid. In feite heeft in China dus een gelijktijdig proces plaatsgevonden van een gedeeltelijke decentralisatie van besluitvorming van de 'bovenbouw' naar de bedrijven en een

43. De invoering van het Nieuwe Economische Mechanisme in dat land liet de instellingen die zich twintig jaar met de direktieve planning hadden bezig gehouden intact. De machtsstructuur werd nauwelijks gewijzigd. De ministeries oefenden hun macht niet meer uit door middel van direktieven, maar door zogenaamde konsultaties, waarin 'adviezen' werden gegeven. Deze adviezen konden niet worden genegeerd, vanwege het feit dat de topmanagers nog steeds door de ministeries werden be-

noemd en de ministeries tevens over grote subsidiëringmogelijkheden beschikten. Het resultaat was, dat het voor een bedrijf 'winstgeverder' was goede persoonlijke relaties met de centrale autoriteiten te hebben, dan om zich extra in te spannen voor een hogere produktie. (W. Swaan en H. van Zon, Planning en sturing in Hongarije, *Tijdschrift voor Politieke Economie* maart 1983, 36). In 1980 hebben de Hongaren een poging gedaan deze banden tussen de bedrijven en de ministeries door te snijden.

centralisatie van de besluitvorming binnen de 'bovenbouw' van de lagere overheid naar de centrale overheid.

Wanneer wij de economische hervormingen in China toetsen aan deze zes randvoorwaarden, dan zien wij dat met name aan de voorwaarden van mikro- en makro-economische consistentie en de voorwaarde van institutionele hervormingen onvoldoende is voldaan. Dit is er de oorzaak van dat China na 1978 te kampen heeft gehad met een groot aantal problemen. Door het gebrek aan institutionele hervormingen zijn bijvoorbeeld de problemen in de zware industrie nog steeds groot, door onvoldoende afstemming van de produktie op de overigens nogal fluktuerende vraag. Nog steeds moet China staal en kunstmest invoeren omdat de kosten van de binnenlandse produktie te hoog zijn en de kwaliteit daarvan niet altijd toereikend is. Van enkele zeer grote projekten, zoals het staalcomplex Baoshan, is de bouwperiode zeer lang en het economisch resultaat zeer onbevredigend gebleken.⁴⁴ Het gebrek aan mikro- en makro-economische consistentie is onder andere verantwoordelijk voor de inflatie die China vanaf 1978 heeft gekend. Deze inflatie treft met name de groeiende groep gepensioneerden in de steden, maar ook de arbeiders in de zwakke bedrijven die geen bonussen kunnen betalen.

Het is van belang erop te wijzen, dat de voorwaarden van mikro- en makro-economische consistentie met elkaar op gespannen voet kunnen staan.⁴⁵ Het in een korte tijd loslaten van de prijzen – nodig voor het bereiken van mikro-economische consistentie – leidt tot grote verschuivingen in de economie. Vooral bij schaarse goederen zullen de prijzen omhoog schieten, wat consequenties heeft in de sfeer van de inkomensverdeling. Het minst verstorend is het loslaten van de prijzen in die sectoren waar vraag en aanbod op dit moment redelijk in evenwicht zijn, zoals bij graan, katoen en suiker en lichte industrieproducten als radio's, fietsen, horloges etcetera. De hervormingen maken duidelijk dat het zeer moeilijk lijkt te zijn een economisch systeem te ontwikkelen dat zowel op mikro- als op makroniveau efficiënt is.

Dat de hervormingen in zowel Hongarije als in China doorgaan, ondanks de gesignaleerde problemen, kan alleen worden verklaard uit het feit dat in deze landen is voldaan aan de overige randvoorwaarden. Een tolerant politiek klimaat, een succesvolle hervorming in de landbouw plus een grotere rol van de partikuliere sektor hebben een dusdanig gunstig effect op de partikuliere leef sfeer dat ongemakken als inflatie en een ongelijkere inkomensverdeling bij grote delen van

44. E. Vermeer, De economische revolutie in China, *Internationale Spectator* juli 1984, 243.

45. Zie ook W. Swaan en H. van Zon, a.w., 46.

de bevolking voor lief worden genomen.

Uit dit alles kan een algemene les worden getrokken voor de mogelijkheid van economische hervormingen in staatsocialistische landen. Economische hervormingen in de industrie zullen vooraf moeten worden gegaan door hervormingen in de landbouw en een vergroting van de partikuliere sektor. Beiden garanderen goede economische resultaten op de korte termijn, hetgeen noodzakelijk is voor de legitimiteit van het politieke regime, dat de hervormingen heeft geïnitieerd. Pas daarna kan men denken aan hervormingen in de industrie. Van hervormingen in de industrie kan op de korte termijn, ook als deze hervormingen gepaard gaan met institutionele veranderingen, weinig worden verwacht. Lukt het uiteindelijk om enige vooruitgang te boeken op het gebied van mikro-economische efficiency, dan zal daarvoor een prijs moeten worden betaald in de vorm van makro-economische inefficiëncies zoals inflatie, een grotere inkomensongelijkheid en eventueel zelfs open werkloosheid.

Over vraagstukken met betrekking tot het 'reëel bestaande socialisme' publiceerden wij eerder:

Rob Boonzajer Flaes, *Leerzame experimenten uit de Balkan*. TPE 2/3

Michael Ellman, *Een kritiek op de convergentietheorie*. TPE 4/1

Pieter Boot, *Inflatie in Oost-Europa*. TPE 5/2

Themagedeelte Polen. TPE 5/3

Michael Masuch, *De sovjet-beslissingswijze. Een bijdrage tot de theorie van het reële socialisme*. TPE 5/3

Ronald Gerritse, *Stagnatie en verandering in het staatsocialisme*. TPE 5/4

Wim Swaan en Hans van Zon, *Planning en sturing in Hongarije*.

TPE 6/3

Ruud Knaack, *Demokratisering en modernisering van het Chinese bedrijf*. TPE 7/3